

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
(ПОЛТАВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ)
НОВОСАНЖАРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС

ПТАХИ ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР

АВТОР : ДЕБЕЛИЙ ЯРОСЛАВ ЮРІЙОВИЧ

**УЧЕНЬ 11-ГО КЛАСУ НОВОСАНЖАРСЬКОГО НВК
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК : БУХУН ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ
ВИКЛАДАЧ КАФЕДРИ БІОЛОГІЇ
ЛЮДИНИ ТА ТВАРИН ПОЛТАВСЬКОГО ДПУ**

Нові Санжари – 2002

З М І С Т

<i>ВСТУП</i>	3
<i>Розділ 1. ФІЗИКО - ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РАЙОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ</i>	5
<i>Розділ 2. МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ</i>	8
<i>Розділ 3. ВИДОВИЙ СКЛАД ОРНІТОФАУНИ ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР</i>	9
<i>Розділ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ГНІЗДОВОГО СЕЗОНУ ПТАХІВ ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР</i>	14
<i>Розділ 5. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКУ ВЕСНЯНОЇ МІГРАЦІЇ ПТАХІВ ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР</i>	17
<i>Розділ 6. БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПТАХІВ РАЙОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ</i>	20
<i>ВИСНОВКИ</i>	23
<i>ЛІТЕРАТУРА</i>	25

Птахи, як особливий клас хребетних тварин з'явилися на Землі близько 190-170 млн. років тому. У ході еволюції у них розвинулись складні форми поведінки і взаємозв'язків з оточуючим середовищем, що зумовило різноманіття форм представників цього класу. Високий рівень обміну речовин, різноманітність трофічних зв'язків, здатність до активного польоту дали змогу птахам освоїти всі середовища життя на Землі [4].

Велика видова різноманітність і висока чисельність багатьох із них визначають значну роль птахів у біогеоценозах. Багато з них пристосувались до життя в урбанізованих ландшафтах, поселеннях людини. Із птахами пов'язане поширення деяких захворювань людини і тварин.

Птахи здавна приваблювали увагу вчених і вважається, що орнітологія як наука виникла ще за часів Арістотеля і його знаменитого трактату "Історія тварин", в якому містяться відомості по анатомії та способу життя 170 відомих йому на той час видів птахів.

Останніми роками широко постала проблема пов'язана із вимиранням багатьох видів тварин та рослин. Ця проблема не обминула стороною і птахів, які за своєю кількістю в Червоній книзі МСОП займають одне з перших місць. Рідкісними стали наші степові птахи дрофа і стрепет, бо розорювання степів привело до знищення місць їх гніздування. Перестав гніздитись стерв'ятник. Останнє гніздо степового орла на Україні було відмічено на початку 80-х років.

Тварини належать до природних ресурсів, які можуть поновлюватися, це дає можливість зберігати їх, відновлювати чисельність. Однак ці ресурси безмежні.

Перш за все різко зменшується чисельність і скорочується ареал видів тварин із консервативною спадковістю, які не встигають пристосовуватися до нових умов навколишнього середовища.

До Червоної книги України внесено понад 150 видів рослин і 85 видів тварин [2]. Бувають випадки, коли зникнення того чи іншого "благополучного" виду стає відомим лише після того, як у природі залишаються останні його особини або їх чисельність стане катастрофічно низькою. Тому виникає запитання: які з птахів заслуговують на увагу в першу чергу? Щоб охороняти природу, потрібно добре знати будову, спосіб життя, значення видів у збереженні рівноваги в природі, користі, яку вони приносять людині.

Фауністичними дослідженнями на території Полтавщини займалися мало. Найбільш відомий орнітолог, який займався вивченням авіафауни Полтавщини — М.І. Гавриленко [6, 7, 8]. Але минув чималий час з написання його робіт. Кількісний та якісний склад орнітофауни з тих пір значно змінився.

Метою роботи є вивчення видової різноманітності птахів, характеристики гніздових біотопів, фенологічних явищ, характеру внутрішньовидових відносин у гніздовий період, екології, спостереження за

поведінкою птахів під час яйцекладки та протягом весняної міграції на території Новосанжарського району Полтавської області.

Наукові роботи фауністичного характеру являють собою вивчення складу орнітофауни району досліджень, статусу видів, які його населяють, а також окремих сторін біології цих видів.

Протягом останніх десятиліть збільшується різноманітна діяльність, спрямована на збереження природного середовища. Для охорони птахів об'єднуються зусилля національних організацій різних країн. Ми не можемо стояти осторонь цього процесу. Вивчення подібних орнітологічних питань у різних регіонах України допоможе прояснити цілісну, динамічну картину орнітофауни нашої країни, провести інвентаризацію фауни для збереження біологічного різноманіття в цілому та окремих видів зокрема, зібрати відомості про всі цінні види та сприяти наданню їм охоронного статусу, накопичити матеріал для планування розвитку системи зоологічних об'єктів.

Розділ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РАЙОНУ
ДОСЛІДЖЕНЬ

Територією району досліджень є околиці Нових Санжар, які розташовані в Лісостеповій зоні Лівобережної України. Тут відчуваються наслідки природних процесів, що відбувались понад 50 мільйонів років тому, після відступу на південь Харківського моря і формування річкової мережі. Поверхня території є слабо хвилястою рівниною, яка полого нахилена до Дніпра [2]. Район досліджень лежить у центральній частині території, розчленованої річковими долинами малих річок, таких як Ворона, Озмінь, Плесо, що є визначаючими у формуванні водотоку р.Ворскла. Основною формою рельєфу є вододільне плато та річкові долини, балки, яри.

Домінуючим типом місцевості району досліджень є заплашний ландшафт, який майже зберігся в природному стані. Території, які прилягають до нього вже не є природними – вони видозмінені внаслідок антропогенної діяльності. Ворскла разом з її численними притоками належить до наймальовничіших річок України. Особливої краси річки набувають під час весняних повеней. Вони живляться за рахунок підземних, дощових і повеневих вод. У наш час ці річки помітно обміліли, замулилися, частково заросли водною рослинністю. Зменшується кількісний склад та різноманіття флори і фауни. На заплавних природних луках осідають різноманітні речовини, що змиваються з полів.

Ґрунти даного району належать до дернисто-підзолистих, лучно-болотних, болотних та солонців.

Клімат околиць Нових Санжар помірний, континентальний. Найбільший вплив на формування погодних умов і клімату мають: величина і характер сонячного випромінювання, віддаленість території від океану, належність до зони дії переважно атлантичних помірних та арктичних холодних повітряних мас. Середньорічна температура повітря коливається від $+7^{\circ}$ до $+8,5^{\circ}$ С. Середня температура січня становить -6° - -7° С, липня – $+20^{\circ}$ – $+21^{\circ}$ С. Тривалість вегетаційного періоду коливається від 195 до 205 днів. Середньорічна кількість опадів – 460 – 560 мм [17]. Влітку їх більше, ніж взимку (за винятком 1998 р., 1999 р., та 2000 р., які виявились посушливими).

Панівними вітрами є вітри з Атлантичного океану. У зв'язку з цим взимку бувають часті відлиги і дощі. З Північного Льодовитого океану проникає арктичне повітря і тоді відбувається похолодання (6 – 9 травня 1999 р., I декада 2000 р., коли нічна температура становила -3° С - -5° С, що призвело до значного пошкодження рослинного покриву).

Нові Санжари мають сприятливе фізико-географічне положення: рівнинна територія, континентальний клімат з достатньою кількістю тепла і вологи, родючі ґрунти. Усі ці фактори зумовлюють урівноважену динаміку природних процесів.

У районі досліджень виділено такі біотопи: заплавні й суходільні луки, зарості болотяної рослинності, сосновий і мішаний ліси, антропогенні

біотопи, агроценози, меліоративні насадження. Заплави річок Ворона, Озмінь, Плесо характеризуються тим, що значну їх площу займають засолені луки. Рослинні угруповання представлені мітлицею повзучою, бекманією, осоками, вівсяницею східною. У зниженнях–солонцях флора ще бідніша: солончакова айстра, подорожник морський, солерос європейський. Крім засолених зустрічаються справжні луки прируслової частини заплав річок. Переважають тут злаки: лисохвіст лучний, вівсяниця лучна, мітлиця гігантська, типчак, кульбаба, осоки.

Із заплавними луками пов'язане розповсюдження деркача, бекаса, очеретянки лугової, плиски жовтої, чайки. Загалом, тут знайдено 10 типових видів птахів, що складає 7% видового складу орнітофауни району досліджень [9]. На суходільних луках звичайними є жайворонок польовий і степовий, плиска жовта і жовтогорола, чайка, перепел. На ділянках із чагарниками верболозу та верби вухатої зустрічається сорока. Всього тут відмічено 7 типових видів (5% видового складу орнітофауни району досліджень) [9].

Значна кількість птахів використовують луки як місце збору корму, особливо під час сезонних міграцій. На жаб і їх личинок полюють білі лелеки й чаплі, в повітрі ширяють ластівки: сільська, міська, берегова. Полюють тут і серпокрильці. Величезними зграями на полях зупиняються шпаки, ворони, спостерігаються і різні кулики. Звичайними є польові горобці, плиска жовта, кам'янка звичайна.

Значну частину площі району спостережень займають очеретяні масиви разом із заростями іншої болотяної рослинності. Очерет досягає висоти 2-3 м, нерідко утворює густі важкопрохідні зарості. Рослинний світ тут бідний: куга озерна, рогіз вузьколистий та широколистий, незабудка болотна, різні види осок, очерет звичайний. Поверхня води вкрита ряскою. У товщі води плавають кушир темно-зелений та елодея канадська. Тут мешкає значна кількість видів птахів та звірів. Великі масиви очерету, рогозових та комишевих заростей створюють сприятливі умови для мешканців цього біотопу. Численними тут є такі птахи, як чаплі, очеретянки, пастушкові, синьошийки, кобилочки, вусаті синиці. Під час міграцій зустрічаються птахи, гніздовий ареал яких знаходиться далеко за межами району досліджень – це, наприклад, сивка золотиста. Всього в заростях болотяної рослинності можна зустріти 13 типових видів (9% видового складу орнітофауни) [9].

У районі досліджень проходить лінія електропередач, яка перешкоджає перельотам у нічний час і є причиною загибелі мігрантів.

На території району досліджень знаходиться літній табір для утримання великої рогатої худоби, яка приваблює велику кількість різноманітних комах. Останні, в свою чергу, зумовлюють значну концентрацію таких птахів як ластівки берегові та сільські, дрімлюга, шпак, одуд, кам'янка звичайна. Але слід зазначити, що на пасовищах велика рогата худоба витоπτує багато гнізд різних видів птахів суходільних луків: жайворонка польового, степового, плисок жовтої і жовтогоролої, чайки.

Слід відмітити, що частина території району досліджень належить до Новосанжарського ландшафтного заказника (очеретяні зарості, заплавні та

суходільні луки, сосновий ліс). Він відіграє важливу роль у збереженні та відтворенні мисливської фауни.

Сосновий ліс разом із прилеглими лучними і заболоченими ділянками охороняється, так як входить до складу Новосанжарського ландшафтного заказника місцевого значення. Особливі умови створює тут сосна для своїх супутників. Людина посадила на пісках лише дерева, а трави і тварини оселилися згідно законів природи, здебільше, це сонцелюбні, ксерофітні і ксерофільні організми. Поодинокі зростають серед сосен злаки, полин австрійський. Але справжнє царство тут утворюють мохи та лишайники. Всього в сосновому лісі можна відмітити 20 типових видів птахів, що складає 14% видового складу орнітофауни околиць Нових Санжар [9].

Деревна рослинність широколистяного лісу представлена кленово-дубовими асоціаціями, рідше липами. Ці ліси тіністі, з двоярусним деревостоем. Верхній ярус представлений, в основному, дубами та ясенами, а другий – липою серцелистою, кленами гостролистим та польовим. Підлісок несуцільний, представлений кущами ліщини, свидини, бруслини європейської та бородавчастої, глоду. Разом із терном, бузиною чорною і червоною, кленом татарським ці чагарники утворюють щільні смуги на узліссях, в яких люблять ховатися птахи та інші мешканці лісу, а взимку тварини ласують їх плодами. Трав'яний покрив представлений плауном булавовидним, брусницею, ялівцем звичайним, тимофіївкою степовою, суницею лісовою, льонком солодким. Численними є мохи та лишайники. Загальна кількість типових видів птахів, що населяють широколистяний ліс – 55 (38% загальної кількості видів, що зустрічаються на території району досліджень) [9].

Розділ 2. МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

Матеріали, використані в даній роботі, були зібрані протягом 1997-2001 років в околицях Нових Санжар. За п'ять років спостережень було знайдено 432 гнізда 53 видів птахів.

У районі досліджень проводились спостереження за перебігом початку весняної міграції, коли кожного року відзначалась дата першої появи птахів на території району спостережень [5]. Відзначались також погодні умови, що супроводжували появу птахів на території: температура, хмарність, сила та напрям вітру. У період весняної міграції період між екскурсіями в кожен біотоп складав 1-2 дні. Отже, результати, отримані в ході даних досліджень, є досить точними. При спостереженнях використовувався польовий десятикратний бінокль.

Відлови дорослих птахів проводились за допомогою западні, пташенят відловлювали на гніздах. Одночасно з кільцюванням (стандартними кільцями Українського Центру кільцювання) проводились проміри птахів за загальноприйнятими методиками [3, 19]. В 1999 – 2001 р. було за кільцювано 115 птахів і зроблено основні проміри. Деякі з них були відловлені повторно.

Здійснено проміри гнізд (висота і діаметр гнізда та лотка, висота гнізда над землею), яєць [14]. За 1997-2001 р.р. зроблено детальні проміри 86 гнізд птахів. Для характеристики строків яйцекладки у районі досліджень використано поняття, як “сезон яйцекладки” — період від відкладання першого яйця в найранішій кладці до дати відкладки останнього яйця в найпізнішій кладці протягом всіх років спостережень.

Вимірювання проводилися за допомогою штангенциркуля, лінійки, мірної стрічки. Для фотографування використовувався фотоапарат “Зеніт – Е”, зі змінними об'єктивами “Геліос-44”, “Юпітер-9”, “Юпітер-37”.

Латинські назви птахів наводяться за Фесенко Г.В., Бокотей А.А., 2002.

В районі досліджень були відмічені типові для лісостепової зони птахи. Орнітофауна району спостережень нараховує 145 видів, які належать до 15 рядів, 41 родини, 94 родів. Це складає 35 % від складу орнітофауни України (414), [21]. В систематичному відношенні виявлені види розподіляються наступним чином: Ряд *Galliformes* – 2 види, *Columbiformes* – 4 види, *Ciconiiformes* – 7, *Gruiformes* – 7, *Charadriiformes* – 12, *Anseriformes* – 8, *Falconiiformes* – 11, *Strigiformes* – 5, *Cuculiformes* – 1, *Caprimulgiformes* – 1, *Coraciiformes* – 3, *Upupiformes* – 1, *Apodiformes* – 1, *Piciformes* – 6, *Passeriformes* – 76. Кількість рядів складає 71,43 % від зареєстрованих в фауні України. За характером перебування відмічені види розподіляються наступним чином: 118 видів гніздяться (82,7% від загальної кількості видів), 33 види зимує (22,07% відповідно) і 26 видів (17,24 %) зустрічаються тільки під час сезонних міграцій.

Видовий склад птахів та статус видів, що населяють територію району спостережень наведені в таблиці 1.

3 рідкісних видів, що тут зустрічаються, 2 занесено до Червоної книги України: *Grus grus*, *Circus cyaneus*. Крім того, в районі досліджень відмічено 5 регіонально рідкісних та малочисельних види птахів: *Crex crex*, *Cygnus olor*, *Coracias garrulus*, *Accipiter gentilis*, *Aythya ferina*. Всі ці птахи перебувають під охороною на території Полтавської області згідно з рішенням обласної ради народних депутатів від 28.02.1995р.[2]. В районі досліджень виявлено 25 видів птахів, які є рідкісними та зникаючими в Європі – це *Botaurus stellaris*, *Ixobrychus minutus*, *Ncticorax ncticorax*, *Egretta alba*, *Ardea purpurea*, *Ciconia ciconia*, *Cygnus cygnus*, *Circus aeruginosus*, *Falco vespertinus*, *Crex crex*, *Porzana porzana*, *Porzana parva*, *Tringila glareola*, *Chidonias niger*, *Sterna hirundo*, *Caprimulgus europaeus*, *Alcedo attis*, *Coracias garrulus*, *Picus canus*, *Luscinia svecica*, *Sylvia nisoria*, *Ficedula parva*, *Ficedula albicollis*, *Lanius minor*, *Lanius collurio*.

Зрозуміло, що стандарти МСОП щодо західноєвропейської ситуації не повністю відповідають місцевому статусу багатьох названих видів птахів, що надає території особливо важливого значення.

Наявність в районі спостережень червонокнижних та регіонально-рідкісних видів птахів сприяла організації на території району досліджень загальнозоологічного заказника місцевого значення “Середній” загальною площею 130,7 га.

Таблиця 1. Видовий склад птахів Новосанжарського району, Полтавської області

Вид	Гніздові	Мігруючі осінь	Мігруючі весна	Зимуючі
1. <i>Ciconia ciconia</i>	(+)	**	**	
2. <i>Ardea cinerea</i>	(+)	**	**	

3.	<i>Ardea purpurea</i>	+	**	**	
4.	<i>Egretta alba</i>		**	**	
5.	<i>Nycticorax nycticorax</i>		**	**	
6.	<i>Ixobrychus minutus</i>	+	**	**	
7.	<i>Botaurus stellaris</i>	+	**	**	
8.	<i>Cygnus cygnus</i>		**	**	
9.	<i>Cygnus olor</i>		**	**	
10.	<i>Anser albifrons</i>		**	**	
11.	<i>Anser anser</i>	R	**	**	
12.	<i>Anas platyrhynchos</i>	(+)	**	**	
13.	<i>Anas querquedula</i>	+	**	**	
14.	<i>Anas crecca</i>	+	**	**	
15.	<i>Aythya ferina</i>		*	*	
16.	<i>Falco vespertinus</i>		**	**	
17.	<i>Falco subbuteo</i>		**	**	
18.	<i>Falco columbarius</i>		**	**	W
19.	<i>Falco tinnunculus</i>		**	**	
20.	<i>Accipiter gentilis</i>	(+)	**	**	W
21.	<i>Accipiter nisus</i>	R	**	**	
22.	<i>Circus cyaneus</i>	+	**	**	
23.	<i>Circus aeruginosus</i>	(+)	**	**	
24.	<i>Buteo buteo</i>	(+)	**	**	
25.	<i>Buteo lagopus</i>		**	**	W
26.	<i>Milvus migrans</i>		*	*	
27.	<i>Coturnix coturnix</i>	(+)	**	**	
28.	<i>Perdix perdix</i>	+			W
29.	<i>Rallus aquaticus</i>	+	**	**	
30.	<i>Porzana parva</i>	(+)	**	**	
31.	<i>Porzana porzana</i>	+	**	**	
32.	<i>Crex crex</i>	(+)	**	**	
33.	<i>Gallinula chloropus</i>	(+)	**	**	
34.	<i>Fulica atra</i>	(+)	**	**	
35.	<i>Grus grus</i>		**	**	
36.	<i>Pluvialis apricaria</i>		**	**	
37.	<i>Vanellus vanellus</i>	(+)	**	**	
38.	<i>Tringa totanus</i>	(+)	**	**	
39.	<i>Tringa glareola</i>		**	**	
40.	<i>Scolopax rusticola</i>		**	**	
41.	<i>Gallinago gallinago</i>	+	**	**	
42.	<i>Gallinago media</i>		**	**	
43.	<i>Lymnocyptes minimus</i>	+	**	**	
44.	<i>Larus argentatus</i>		**	**	
45.	<i>Larus canus</i>		**	**	
46.	<i>Childonias nigra</i>	+	**	**	

47.	<i>Sterna hirundo</i>	+	**	**	
48.	<i>Columba livia</i>	R			W
49.	<i>Columba palumbus</i>	(+)	**	**	
50.	<i>Streptopelia turtur</i>	(+)	**	**	
51.	<i>Streptopelia decaocto</i>	(+)	**	**	W
52.	<i>Cuculus canorus</i>	(+)	**	**	
53.	<i>Caprimulgus europaeus</i>	(+)	**	**	
54.	<i>Asio otus</i>	R	**	**	W
55.	<i>Asio flammeus</i>		**	**	
56.	<i>Otus scopus</i>	R	**	**	
57.	<i>Athene noctua</i>	(+)	**	**	W
58.	<i>Strix aluco</i>	(+)	**	**	W
59.	<i>Coracias garrulus</i>	R	*	*	
60.	<i>Merops apiaster</i>	(+)	**	**	
61.	<i>Alcedo atthis</i>	(+)	**	**	
62.	<i>Upupa epops</i>	(+)	**	**	
63.	<i>Picus viridis</i>	+	**	**	
64.	<i>Picus canus</i>	(+)	**	**	
65.	<i>Dendrocopus major</i>	(+)	**	**	W
66.	<i>Dendrocopus syriacus</i>	+	**	**	W
67.	<i>Dendrocopus medius</i>	+	**	**	W
68.	<i>Dendrocopus minor</i>	(+)	**	**	W
69.	<i>Jynx torquilla</i>	(+)	**	**	
70.	<i>Apus apus</i>	(+)	**	**	
71.	<i>Hirundo rustica</i>	(+)	**	**	
72.	<i>Delichon urbica</i>	(+)	**	**	
73.	<i>Riparia riparia</i>	(+)	**	**	
74.	<i>Alauda arvensis</i>	(+)	**	**	
75.	<i>Lullula arborea</i>	(+)	**	**	
76.	<i>Galerida cristata</i>	+	**	**	W
77.	<i>Melancorypha calandra</i>	+	**	**	
78.	<i>Corvus corax</i>	(+)	**	**	W
79.	<i>Corvus corone</i>	(+)	**	**	W
80.	<i>Corvus frugilegus</i>	(+)	**	**	W
81.	<i>Corvus monedula</i>	(+)	**	**	W
82.	<i>Pica pica</i>	(+)	**	**	W
83.	<i>Garrulus glandarius</i>	(+)	**	**	W
84.	<i>Parus major</i>	(+)	**	**	W
85.	<i>Parus coeruleus</i>	(+)	**	**	W
86.	<i>Remiz pendulinus</i>	(+)	**	**	
87.	<i>Panurus biarmicus</i>	+	**	**	
88.	<i>Certhia familiaris</i>	(+)	**	**	
89.	<i>Sitta europaea</i>	(+)	**	**	W

90.	<i>Turdus pilaris</i>		**	**	W
91.	<i>Turdus philomelos</i>	(+)	**	**	
92.	<i>Turdus merula</i>	(+)	**	**	
93.	<i>Oenanthe oenanthe</i>	(+)	**	**	
94.	<i>Saxicola rubetra</i>	(+)	**	**	
95.	<i>Saxicola torquata</i>	(+)	**	**	
96.	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	(+)	**	**	
97.	<i>Phoenicurus ochruros</i>	(+)	**	**	
98.	<i>Luscinia luscinia</i>	(+)	**	**	
99.	<i>Luscinia svecica</i>	(+)	**	**	
100.	<i>Erithacus rubecula</i>	(+)	**	**	
101.	<i>Muscicapa striata</i>	(+)	**	**	
102.	<i>Ficedula hypoleuca</i>	+	**	**	
103.	<i>Ficedula albicollis</i>	(+)	**	**	
104.	<i>Ficedula parva</i>		*	*	
105.	<i>Phylloscopus collybita</i>	(+)	**	**	
106.	<i>Phylloscopus trochilus</i>	R	*	*	
107.	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	(+)	**	**	
108.	<i>Locustella luscinioides</i>	+	**	**	
109.	<i>Locustella fluviatilis</i>	+	**	**	
110.	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	(+)	**	**	
111.	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	(+)	**	**	
112.	<i>Acrocephalus palustris</i>	(+)	**	**	
113.	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>	(+)	**	**	
114.	<i>Hippolais icterina</i>	+	**	**	
115.	<i>Regulus regulus</i>		**	**	W
116.	<i>Sylvia nisoria</i>	(+)	**	**	
117.	<i>Sylvia borin</i>	+	**	**	
118.	<i>Sylvia atricapilla</i>	(+)	**	**	
119.	<i>Sylvia communis</i>	(+)	**	**	
120.	<i>Sylvia curruca</i>	(+)	**	**	
121.	<i>Anthus campestris</i>	+	**	**	
122.	<i>Anthus trivialis</i>	+	**	**	
123.	<i>Motacilla citreola</i>	+	**	**	
124.	<i>Motacilla flava</i>	(+)	**	**	
125.	<i>Motacilla alba</i>	(+)	**	**	
126.	<i>Lanius excubitor</i>		*	*	L
127.	<i>Lanius minor</i>	(+)	**	**	
128.	<i>Lanius collurio</i>	(+)	**	**	
129.	<i>Bombycilla garrulus</i>		**	**	W
130.	<i>Sturnus vulgaris</i>	(+)	**	**	

131.	Oriolus oriolus	(+)	**	**	
132.	Coccothraustes coccothraustes	(+)	**	**	W
133.	Carduelis chloris	(+)	**	**	
134.	Carduelis carduelis	(+)	**	**	W
135.	Spinus spinus		**	**	W
136.	Acantis cannabina	(+)	**	**	
137.	Pyrrhula pyrrhula		**	**	W
138.	Corpodacus erythrinuus	(+)	**	**	
139.	Frigilla coelebs	(+)	**	**	
140.	Emberiza calandra	+	**	**	
141.	Emberiza citrinella	(+)	**	**	
142.	Emberiza hortulana	+	**	**	
143.	Emberiza schoeniclus	(+)	**	**	
144.	Passer domesticus	(+)	**	**	W
145.	Passer montanus	(+)	*	*	W

Позначення, що використані в таблиці:

Гніздування:

(+) — гніздування виду на території району досліджень доведено;

+ — гніздування виду на території є вірогідним;

R — гніздування виду є припустимим;

Міграції:

** — вид регулярно зустрічається на сезонних міграціях;

* — вид малочисельний на сезонних міграціях;

Зимівля:

W — регулярно зимуючий вид на території району спостережень;

L — малочисельний на зимівлі вид;

Розділ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ГНІЗДОВОГО СЕЗОНУ ПТАХІВ
ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР

Однією з важливих сторін вивчення біології птахів є спостереження за поведінкою птахів у гніздовий період. Протягом 1997 – 2001 р.р. проводився пошук гнізд та кладок птахів. У знайдених гніздах та кладках знімалися основні проміри, такі як діаметр гнізда та лотка, висота гнізда, глибина лотка, а також довжина та ширина яєць у кладках.

При спостереженні за птахами в гніздовий період зазначалися початок та кінець будівництва гнізда, відкладання першого яйця, період між відкладанням наступних яєць, кількість яєць у кладках, період насиджування та дату вилуплення та залишення пташенятами гнізда. Дані зібрані в результаті спостережень за яйцекладкою, узагальнені і зображені в Таблиці 2. Ця таблиця демонструє нам найранішню та найпізнішу дату початку яйцекладки, сезон яйцекладки, найдовший та найкоротший період яйцекладки.

Яйцекладка у птахів, що населяють околиці Нових Санжар, спостерігається від II декади березня до I декади серпня. Таким чином, загальний сезон яйцекладки в околицях Нових Санжар триває 146 днів. Сезон яйцекладки у окремих видів варіює від 16-19 днів (лелека білий, чайка та інш.) до 106-129 днів (горобець хатній, синиця велика та горлиця кільчата). Причому, найкоротшим сезон є, як правило, у видів, що пізно прилітають та рано відлітають, або у тих, чиї пташенята довго розвиваються; і навпаки – найдовший він у зимуючих видів та тих, що рано прилітають та пізно покидають місця розмноження.

**Таблиця 2. Характеристика ходу яйцекладки птахів околиць
Нових Санжар**
(n гнізд =432).

№	Вид	Кількість знайдених гнізд	Найранішня дата відкладання 1-го яйця	Найпізніша дата відкладання останнього яйця	Сезон яйцекладки
1	Лелека білий	6	24.04	9.05	16
2	Чайка	6	15.04	3.05	19
3	Припутень	4	11.05	4.06	25
4	Горлиця звичайна	10	3.05	13.07	72
5	Горлиця кільчаста	16	4.04	10.08	129
6	Одуд	9	16.05	6.06	22
7	Ласівка сільська	33	19.05	10.08	84
8	Ластівка міська	45	25.05	2.08	70
9	Галка	4	3.05	2.07	61

10	Сорока	12	22.04	27.06	67
11	Сойка	5	12.05	20.06	40
12	Синиця велика	6	18.03	12.07	117
13	Ремез	9	20.05	6.06	18
14	Дрізд чикотень	7	5.05	2.07	59
15	Дрізд співочий	10	15.04	7.07	84
16	Дрізд чорний	6	21.04	12.07	83
17	Мухоловка сіра	5	13.05	2.07	51
18	Славка сіра	5	20.05	21.06	33
19	Славка прудка	9	20.05	26.06	38
20	Плиска біла	8	13.05	16.07	65
21	Сорокопуд чорнолобий	11	27.05	19.06	24
22	Сорокопуд жулан	14	25.05	23.06	30
23	Шпак	18	22.04	9.07	79
24	Зеленяк	21	20.04	3.07	75
25	Щиглик	7	21.04	23.06	64
26	Коноплянка	28	3.04	26.06	85
27	Зяблик	7	29.04	1.07	64
28	Вівсянка очеретяна	6	17.04	21.06	66
29	Горобець хатній	23	16.04	3.08	106
30	Горобець польовий	45	21.04	17.07	88

Знайдені нечисленні кладки слідуючих видів птахів на стадії початку яйцекладки :

2 кладки крижня – 10.04 та 19.04; 1 кладку курочки водяної – 26.04; 1 кладку лиски – 2.05; 1 кладку дрімлюги – 15.06; 1 кладку сича хатнього – 20.05; 1 кладку сови сірої – 7.04; 1 кладку вивільги – 5.06; 2 кладки ворони сірої – 28.03, 7.04; 3 кладки синиці голубої – 28.04, 3.05, 10.05; 3 кладки синиці вусатої – 17.04; 1 кладку чорноголового чекана – 22.04; 3 кладки чорної горихвістки – 29.05, 7.06, 4.07; 1 кладку солонв'я східного – 12.05; 2 кладки синьошийки – 21.05, 4.07; 2 кладки мухоловки-білошийки – 18.05, 23.05; 2 кладки вівчарика ковалика – 13.05, 28.05; 1 кладку очеретянки великої – 29.05; 1 кладку очеретянки ставкової – 3.06; 2 кладки очеретянки лугової – 23.05, 17.06; 1 кладку славки рябогрудої – 6.06; 1 кладку славки чорноголової – 5.07; 1 кладку плиски жовтої – 6.06; та 2 кладки чечевиці звичайної – 18.06, 26.06.

Характер ходу яйцекладки ілюструє нам Мал. 1. Цей графік відображає подекадну динаміку ходу яйцекладки птахів за весь час спостережень. Найбільша кількість видів птахів, в яких відмічено процес яйцекладки спостерігається в I декаді червня, також спостерігається й другий пік яйцекладки – в I декаді липня. Цей другий пік є наслідком другої кладки деяких видів птахів, що населяють район досліджень. Після II піку спостерігається різкий спад кількості видів, в яких можна знайти

ненасиджені кладки. Після I декади серпня знайти кладки не вдалося. Саме цей час і є кінцевою датою початку яйцекладки птахів району досліджень.

Мал.1. ХАРАКТЕРИСТИКА ХОДУ ЯЙЦЕКЛАДКИ ПТАХІВ
ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР

Розділ 5. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКУ ВЕСНЯНОЇ МІГРАЦІЇ
ПТАХІВ ОКОЛИЦЬ НОВИХ САНЖАР

Наступною важливою стороною вивчення життєдіяльності птахів є спостереження за птахами в період міграції (весняної та осінньої). За допомогою методу кільцювання було встановлено, що птахи (зокрема ластівка сільська та синиця велика) повертаються на територію, де виводили пташенят минулого гніздового сезону.

1. 3.VII.2000 р. було знайдено труп ластівки сільської (самця), який був помічений 26.06.1999 р. Відстань до гнізда, в якому він виводив пташенят, була не більше 70 метрів.

2. 16.VIII.2000 р. була спіймана ластівка сільська (самка), що виводила минулого року пташенят разом з самцем, що загинув 3.07.2000 р. Причому, відловлена вона була в тому ж гнізді, де виводила пташенят і в попередньому році.

3. 23.VII.2001 р. у синичнику під час насиджування II кладки була спіймана синиця велика. Птах насиджував повну кладку з 11 яєць. Ця особина була закільцьована 19.VII.2000 р., будучи молодим птахом у віці 22 – 25 днів.

Вище зазначені факти свідчать, що птахи навесні повертаються на території де виводили пташенят у минулому гніздовому сезоні, або народилися самі.

Спостереження за початком весняної міграції проводились протягом 1999 – 2001 р.р. Ці дослідження включали в себе, головним чином, візуальні спостереження у різних біотопах (орнітологічні екскурсії). Результати, зібрані впродовж цих трьох років, відображені в Таблиці 3. Дана таблиця містить відомості про найранішню та найпізнішу дати початку весняної міграції і середні строки для 41 виду птахів. Починається весняна міграція у нас прильотом сірої гуски (найраніше дата початку весняної міграції – 18.II. Найпізніше на території з'являються чечевиця звичайна, вивільга (17.V) та деркач (20.V). Таким чином, перші птахи різних видів з'являються навесні в околицях Нових Санжар протягом 92 днів. Спостерігається закономірність, що чим пізніше птах з'являється на території району досліджень, тим менше варіює середня дата прильоту. І навпаки, якщо птах з'являється на території рано, то проміжок часу між найранішньою та найпізнішою датами початку весняної міграції може бути значно довшим. Причиною цього є те, що на початку весняної міграції (лютий, березень) погода ще є досить мінливою, а птахи цілком залежні від неї і тому часто змушені вичікувати більш сприятливу для міграції погоду. Пізні мігранти також вичікують сприятливу погоду, яка забезпечить їх необхідною кількістю корму, але у другій половині-наприкінці весни погода, як правило, значно стабільніша. Крім того, пізньопрілітні птахи ще й мають поспішати, щоб вкластися у відносно короткий гніздовий цикл.

**Таблиця 3. Характеристика початку весняної міграції птахів
околиць Нових Санжар**

№	ВИД	Кількість років спостере- ження	Найранішня дата початку весняної міграції	Найпізніша дата початку весняної міграції	Середня дата початку весняної міграції
1.	Бугай	3	25.03	16.04	7.04
2.	Гуска сіра	3	18.02	13.03	4.04
3.	Крижень	3	1.03	19.03	8.03
4.	Перепел	3	2.05	13.05	7.05
5.	Деркач	3	3.05	20.05	11.05
6.	Лисуха	2	18.03	25.03	21.03
7.	Чайка	3	13.03	28.03	21.03
8.	Травник	3	12.03	13.04	23.03
9.	Бекас	3	15.03	29.03	20.03
10.	Горлиця звичайна	3	3.05	12.05	7.05
11.	Серпокрилець чорний	3	29.04	10.05	3.05
12.	Зимородок	3	19.04	6.05	22.04
13.	Бджолоїдка звичайна	3	3.05	13.05	8.05
14.	Жайворонок польовий	3	1.03	22.03	13.03
15.	Ластівка берегова	3	26.04	13.05	2.05
16.	Ластівка сільська	3	14.04	21.04	16.04
17.	Ластівка міська	3	13.04	3.05	22.04
18.	Вивільга	3	3.05	17.05	9.05
19.	Ремез	3	10.04	23.04	16.04
20.	Малинівка	3	3.04	24.04	16.04
21.	Соловей східний	3	25.04	9.05	1.05
22.	Синьошийка	3	7.04	20.04	11.04
23.	Чекан луговий	2	11.04	30.04	20.04
24.	Кам'янка звичайна	3	12.03	20.04	10.04
25.	Дрізд чорний	3	2.04	17.04	9.04
26.	Дрізд співочий	3	14.03	2.04	23.03
27.	Очеретянка дроздовидна	3	25.04	5.05	30.04
28.	Славка прудка	3	21.04	2.05	25.04
29.	Славка сіра	3	25.04	10.05	4.05
30.	Вівчарик ковалик	3	5.04	23.04	16.04
31.	Вівчарик жовтобровий.	2	25.04	10.05	1.05
32.	Плиска жовта	3	15.04	29.04	24.04
33.	Плиска біла	3	21.03	2.04	27.03

34.	Сорокопут жулан	3	2.05	14.05	8.05
35.	Сорокопут чорнолобий	3	30.04	19.05	11.05
36.	Шпак	3	29.02	21.03	11.03
37.	Зяблик	3	20.03	11.04	2.04
38.	Коноплянка	3	24.02	13.04	19.03
39.	Вівсянка очеретяна	3	10.03	6.04	27.03
40.	Вівсянка звичайна	3	3.03	29.03	19.03
41.	Чечевиця звичайна	3	2.05	17.05	9.05

Розділ 6. БІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПТАХІВ
РАЙОНУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Коноплянка. *Acanthis cannabina*.

Ряд Горобині. Passeriformes.

Родина В'юркові. Fringillidae.

Рід Чечітка. *Acanthis*.

У Новосанжарському районі коноплянка є звичайним видом. Спостереження за даним птахом проводились протягом 1998 – 2001р.р.

Цей птах належить до категорії перелітних. Поява перших особин коноплянки навесні відмічено в лютому – на початку березня (в 1999 р. – 7.III; в 2000 р. – 24.II, 2001 р. – 13.IV). Перші кладки знайдено на початку квітня (1999 р. – 8.IV). Кінець гніздового сезону відмічено в середині серпня (2000 р. – 13.VIII).

Параметри гнізд та кладок:

Діаметр гнізда: lim: 75 – 120 мм; $x=94$ мм; $n=17$;

Діаметр лотка: lim: 42 – 65 мм; $x=55$ мм; $n=17$;

Висота гнізда: lim: 61 – 92 мм; $x=73$ мм; $n=17$;

Висота розташування гнізд: lim: 0,5 м – 2,1 м; $x=1,288$ м; $n=17$;

Довжина яйця: lim: 16,2– 18,9 мм; $x=17,3870$ мм $\pm 0,1474$; $n=52$;

Ширина яйця: lim: 12,7 – 13,9 мм; $x=13,2571$ мм $\pm 0,0622$; $n=52$;

Усього в районі досліджень знайдено 21 гніздо коноплянки. З них 2 (9,5%) на жимолості татарській, 6 (28,6%) в заростях очерету, 3 (14,3%) на карагані дерев'янистій, 3 (14,3%) на винограді, 2 (9,5%) на глоді, 5 гнізд на інших кущах.

За гніздовий сезон у коноплянки буває 2 виводки пташенят. Перший цикл гніздування спостерігається у квітні–травні, другий – в червні–липні. Найбільш ранню дату початку яйцекладки у цього виду відмічено 3.IV, а найбільш пізню – 26.VII. Таким чином, сумарний період початку яйцекладки триває 112 днів. Подекадну динаміку величини коноплянки продемонстровано в Таблиці 4. Кількість яєць у першій і другій кладках коливається в однакових межах – від 4 до 5, а середня величина кладки у другому циклі трохи зростає за рахунок збільшення відсотку великих кладок із 5 і 6 яєць – 5,6 яєць проти 4,5 у першому циклі.

Біотопічна приуроченість коноплянки в районі досліджень припадає до чагарникових заростей, узлісь, парків і садів населених пунктів, полезахисних лісосмуг. Але відмічено й нетипові випадки гніздування даного виду в заростях очерету.

Так, 8.IV.1999 р. було знайдено гніздо коноплянки в заростях очерету. У ньому була повна кладка із 4 яєць. Друге гніздо було знайдено 9.IV.1999 р. Ще три гнізда відшукали 17.IV.1999 р. і останнє, шосте гніздо – 19.IV.1999 р. В усіх гніздах були кладки, що насиджувалися. Параметри гнізд коноплянки, знайдених у заростях очерету істотно не відрізнялися від гнізд, знайдених у

типових для даного виду біотопах. Середня кількість яєць у кладці в заростях очерету складає 4,33 яйця. Ця кількість яєць дещо відрізняється від середньої кількості яєць у типових біотопах (4,93 яйця). У заростях очерету відсоток смертності яєць та пташенят від наземних і пернатих хижаків вищий, ніж в типових біотопах. Відповідно 30,73% і 17,56%.

Напевне, причиною такої гніздової поведінки коноплянки стало утворення заломів, що створило тут умови для проживання цього виду. Малоімовірно, що причиною такого гніздування птахів могла бути висока щільність виду і зумовлений цим дефіцит місць гніздування, оскільки чисельність виду в 1999 р. істотно не відрізнялась від чисельності в попередній та наступні роки спостережень.

Осінній відліт коноплянки завершується протягом кінця вересня–початку жовтня. Найпізніші зустрічі цього птаха відмічені: в 1999 р. – 25.IX; в 2000 р. – 3.X, в 2001р. – 10. X.

Коноплянка – гарний декоративний птах. Знищуючи значну кількість насіння бур'янів приносить користь [5].

Таблиця 4. Динаміка величини яйцекладки у коноплянки

Кількість яєць у кладці	Кві- тень			Травень			Червень		Ли- пень		Кількість Кладок	
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I		II
3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	2	2	3	-	-	-	-	-	2	-	-	9
5	-	2	-	2	-	-	-	1	2	2	-	9
6	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	3
7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього кладок	2	4	3	3	-	-	-	3	4	2	-	21

Синиця велика. *Parus major*.

Ряд Горобині. Passeriformes.

Родина Синицеві. Paridae.

Рід Синиця. *Parus*.

У Новосанжарському районі Полтавської області синиця велика (*Parus major*) – звичайний вид. Детальні спостереження за цим видом проводились на протязі 1999 – 2001 р.р., коли в районі досліджень були розвішені 5 синичників (за конструкцією, поданою в книзі [13]). 2 синичники заселили великі синиці. Решту синичників зайняли горобці польовий та хатній.

Синиця велика належить до категорії осідлих та кочуючих птахів. Улітку синиці, як правило, приурочені до лісу, саду чи парку. А взимку ці птахи відкочовують до осель людини, де легше знайти корм. У районі

досліджень синиці з'являються біля осель у значній кількості наприкінці жовтня – на початку листопада. Перебувають біля осель до середини–кінця лютого. Гніздовий сезон у них розпочинається в березні (1999 р. – 17.III; в 2000 р. – 10.III). У цей час птахи будували гнізда. Найбільш ранню дату початку яйцекладки у цього виду відмічено 18.III, а найбільш пізню – 12.VII. Таким чином, сумарний період початку яйцекладки триває 115 днів.

Проміри яєць синиці великої слідує:

Довжина яйця: $\text{lim: } 16,8 - 18,7 \text{ мм, } x=17,6675 \pm 0,2193 \text{ мм, } n=42.$

Ширина яйця: $\text{lim: } 12,9 - 14,1 \text{ мм, } x=13,7152 \pm 0,1873 \text{ мм, } n=42.$

Середнє число яєць в кладках – 9,6 яйця. За гніздовий сезон у птахів буває 2 кладки: у березні–квітні, і в червні–липні.

З 42 яєць вилупилось 37 пташенят (88,1%). Причиною смерті була незаплідненість яєць (5 яєць) Гніздо залишило 35 пташенят. Причиною смерті 2 пташенят була нестача корму.

Протягом 1999 – 2001 рр. проводилось кільцювання синиці великої. За 3 роки спостережень було за кільцьовано 96 птахів, отримано 16 повторних відловів.

Відмічено факт, який засвідчує, що синиці великі можуть гніздитися на території, де народилися. Так, 23.VII.2001 р. була спіймана самка синиці великої, що насиджувала повну II кладку. Ця особина була окільцьована 19.VII.2000 р., будучи молодим птахом і ще не вмючи добре літати.

Основні морфологічні ознаки синиці великої:

Довжина крила:

Дорослі самки: $\text{lim: } 65 - 76 \text{ мм, } x=71,6316 \pm 0,8372 \text{ мм, } n=16.$

Дорослі самці: $\text{lim: } 72 - 80 \text{ мм, } x=76,6875 \pm 0,548 \text{ мм, } n=13.$

Молоді особини: $\text{lim: } 73 - 78 \text{ мм, } x=75,7143 \pm 0,6297 \text{ мм, } n=7.$

Довжина хвоста:

Дорослі самки: $\text{lim: } 55 - 67 \text{ мм, } x=62,0882 \pm 0,8003 \text{ мм, } n=16.$

Дорослі самці: $\text{lim: } 63 - 73 \text{ мм, } x=68,1087 \pm 0,5897 \text{ мм, } n=13.$

Молоді особини: $\text{lim: } 63 - 68 \text{ мм, } x=65,4286 \pm 0,6657 \text{ мм, } n=7.$

Ширина крила:

Дорослі самки: $\text{lim: } 55 - 63 \text{ мм, } x=60,6316 \pm 0,4778 \text{ мм, } n=16.$

Дорослі самці: $\text{lim: } 60 - 66 \text{ мм, } x=63,44 \pm 0,4118 \text{ мм, } n=13.$

Молоді особини: $\text{lim: } 59 - 65 \text{ мм, } x=62 \pm 0,7559 \text{ мм, } n=7.$

Довжина цівки:

Дорослі самки: $\text{lim: } 17,1 - 20,7 \text{ мм, } x=19,3794 \pm 0,245 \text{ мм, } n=16.$

Дорослі самці: $\text{lim: } 18,4 - 21,9 \text{ мм, } x=20,145 \pm 0,1812 \text{ мм, } n=13.$

Молоді особини: $\text{lim: } 18,8 - 21,1 \text{ мм, } x=20,2286 \pm 0,2655 \text{ мм, } n=7.$

ВИСНОВКИ

I. Територія спостережень займає вигідне фізико-географічне положення. Це обумовлює високу чисельність та різноманітність видового складу орнітофауни району досліджень. Клімат околиць Нових Санжар помірний, середня температура липня: 20⁰-21⁰С, січня – 6⁰-7⁰С. Середньорічна кількість опадів становить 460-560 мм. Тривалість вегетаційного періоду — 195-205 днів.

II. Фауністичний список околиць Нових Санжар складають 145 видів птахів, які належать до 15 рядів, 41 родини, 94 родів. З них 118 видів є гніздувачами (82,7% від загальної кількості видів), 33 види зимують (22,07% відповідно) і 26 видів (17,24%) зустрічаються тільки під час міграцій. У тому числі було відмічено 2 види, занесені до Червоної книги України (журавель сирій, лунь польовий), 5 регіонально рідкісні та малочисельні види (деркач, лебідь–шипун, сиворакша, яструб великий, червоноголова чернь). Крім того, в складі місцевої орнітофауни було виявлено 25 видів птахів, які є рідкісними та зникаючими в Європі.

III. Яйцекладка у птахів, що населяють околиці Нових Санжар спостерігається з кінця II декади березня до I декади серпня. Таким чином, загальний сезон яйцекладки в околицях Нових Санжар триває 146 днів. Сезон яйцекладки у окремих видів варіює від 16-19 днів (лелека білий, чайка та інш.) до 106-129 днів (горобець хатній, синиця велика та горлиця кільчата). Причому, найкоротшим сезон є, як правило, у видів, що пізно прилітають та рано відлітають, або у тих, чиї пташенята довго розвиваються; і навпаки – найдовший він у зимуючих видів та тих, що рано прилітають та пізно покидають місця розмноження.

IV. Найбільша кількість видів птахів, в яких відмічено процес яйцекладки, спостерігається в I декаді червня, в I декаді липня спостерігається другий пік яйцекладки. Останній пік є наслідком другої кладки у багатьох видів птахів, що населяють район досліджень. Після II піку спостерігається різкий спад кількості видів, у яких можна знайти ненасиджені кладки. Після I декади серпня знайти кладки не вдавалося.

V. Весняна міграція починається у нас прильотом сірої гуски (найраніше дата початку весняної міграції – 18.II). Найпізніше на території з'являються чечевиця звичайна, вивільга (17.V) та деркач (20.V). Таким чином, перші птахи різних видів з'являються навесні в околицях Нових Санжар протягом 92 днів.

VI. У ході досліджень виявлена закономірність, що чим пізніше птах з'являється на території району досліджень, тим менше варіює середня дата прильоту. І навпаки, якщо птах з'являється на території рано, то проміжок часу між найранішньою та найпізнішою датами початку весняної міграції може бути значно довшим. Причиною цього є те, що на початку весняної міграції (лютий, березень) погода ще є досить мінливою, а птахи цілком залежні від неї і тому часто змушені вичікувати більш сприятливу для міграції погоду. Пізні мігранти також вичікують сприятливу погоду, яка

забезпечить їх необхідною кількістю корму, але у дугій половині-наприкінці весни погода, як правило, значно стабільніша. Крім того, пізньоприлітні птахи ще й мають поспішати, щоб вкластися у відносно короткий гніздовий цикл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брем А.Э. Жизнь животных. – М.: Терра, 1993. – 352 с.
2. Байрак О.М., Залудяк М.І., Андриєнко Т.Л., Клєстов М.П., Литвиненко В.Г., Самородов В.М., Стецюк Н.О., Заповідна краса Полтавщини. – Полтава: Астрєя, 1996. – С.11 – 15, 18 – 19.
3. Виноградова Н. В., Дольник В. Р., Ефремов В. Д., Паевский В. А.. Определение пола и возраста воробьиных птиц фауны СССР. Справочник. – М.: Наука, 1976. - 189 с.
4. Винокуров А.А. Редкие и исчезающие животные. (Птицы). – М.: Высшая школа, 1992. – 446 с.
5. Воїственський М.А. Птахи. – К.: Радянська школа, 1984. – 304 с.
6. Гавриленко Н. И. Птицы Полтавщины//Издание Полтавского союза охотников. – Полтава. – 1929. – 122 с.
7. Гавриленко М.І. Нові види звірів і птахів для Полтавщини і їх біологія// Наукові записки Полтавського держ. пед. ін-ту. – Полтава, 1949.
8. Гавриленко Н.И. Залеты некоторых птиц на Полтавщину//Уч. Записки Московского университета. Орнитология. – 1958. – Вып. 197. – С.77-80.
9. Дебелий Я.Ю. Видовий склад орнітофауни околиць Нових Санжар. – Нові Санжари, 2000. – 22 с.
- 10.ІВА Програма. Методические рекомендации по организации учета птиц. – К.: Ин-т зоологии НАН Украины, 1996. – 42 с.
- 11.Лоренц К. Год серого гуся. – М.: Мир, 1984. – 191 с.
- 12.Марисова І.В.,Талпош В.С. Птахи України. К.:Вища школа,–1984. – 183 с.
- 13.Межжерина Я. Птицы нашего сада. – К.: УТОП, 1999. – С. 17 – 22.
- 14.Михеев А.В. Определитель птичьих гнёзд. – М.: Просвещение, 1975.
- 15.Михеев А.В. Перелёты птиц. – М.: Лесная промышленность,1971. – 207 с.
- 16.Онегов А. Школа юннатов. – М.: Детская литература,1980. – 400 с.
- 17.Полтавська область:природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис. — Полтава, Обласне управління по пресі, — 1993р. – 304 с.
- 18.Птицы Советского Союза/ Под ред. Г. П. Дементьева и Н. А. Гладкова/. – М.: Советская наука, 1954. – Т. 4. – С. 271-310.
- 19.Симкин Г. Н. Певчие птицы: Справочное пособие. – М.: Лесная промышленность, 1990. – 399 с.
- 20.Слюсар М.В. Методичні рекомендації студентам дипломникам, що спеціалізуються з орнітології. – Полтава: Полтавський ДПІ, 1996. – 13 с.
- 21.Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. – Київ-Львів, 2002. – 44с.
- 22.Харченко В.И. Внимание — птицы. – Донецк, 1981.

23. Makatsch W. Wir bestimmen die Vogel Europas. – Leipzig.: Interdruk, -- 1977. – 523 s.
24. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. — T & AD Poyser, London, — 1997, — 903 p.